

of the armies of the rival sides, their strong and weak points have been defined; an influence of the Crimean factor on the development of the strategic plan of actions by B. Khmelnytsky in the interpretation of researcher has been showed.

Key words: Bohdan Khmelnytsky, Cossack Ukraine, Berestechko, army, military subunit, camp, cavalry, reconnaissance party, military secret service, flank.

Отримано: 26.10.2011

УДК 94(477/44)«1941/1943»:930.253(477.44)

І. П. Гуменюк

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЗАЛІЗНИЧНИК»
НА ТЕРИТОРІЇ ЗАЛІЗНИЧНОГО ВУЗЛА СТАНЦІЇ КОЗЯТИН
НА ВІННИЧЧИНІ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ:
ЛИПЕНЬ 1941 – ГРУДЕНЬ 1943 рр.
(за матеріалами фондів державного архіву Вінницької області)**

У статті охарактеризовано один із фондів Державного архіву Вінницької області, а саме П-425 (перший опис), в якому містяться матеріали по підпільно – партизанській діяльності в період Великої Вітчизняної війни на території Вінницької області (зокрема і в Козятинському районі). За допомогою архівних справ (вищезазначеного фонду та опису) було описано діяльність підпільної організації «Залізничник» на території Козятинського залізничного вузла.

Ключові слова: архівні матеріали, підпільно-партизанський рух, окупація.

Питання підпільно-партизанського руху, на території окупованої України, є досить актуальним та проблематичним. Для того, щоб з'ясувати справжню картину діяльності підпільних організацій дослідник повинен оперувати всіма доступними видами матеріалів, які містять в собі потрібні відомості. Серед них архівні матеріали, по важливості, займають досить значне місце. Саме висвітлення архівних матеріалів, які відклалися в фондах Державного архіву Вінницької області та містять відомості про діяльність підпільної організації «Залізничник», є основною метою даної праці.

Основним джерелом, яке містить в собі інформацію, щодо підпільно-партизанського руху та діяльності підпільних груп (зокрема і групи «Залізничник») в фондах Державного архіву Вінницької області, є фонд П-425, який складається з двох описів. В першому описі містяться матеріали про підпільно-партизанську діяльність в 47 районах Вінницької області (районування подано згідно з територіальними межами того часу і тому деякі райони, на теперішній час є об'єднаними та ліквідованими) та матеріали про підпільні обласні комітети партії (комуністичної), по партизанським з'єднанням та групам.

Щодо самого Козятинського району, то данні матеріали зберігаються в 12 справах першого опису вищезазначеного фонду.

З них 12 справ щодо партизанського руху в районі в цілому, а зокрема 5 справ безпосередньо торкаються діяльності підпільної організації «Залізничник», котра діяла на території залізничного вузла міста Козятин (Вінницька область).

Варто окремо відзначити наступні справи: «Матеріали к отчету Казатинского райкома партии о проведенной работе по выполнению постановлений ЦК Компартии Украины «О некоторых вопросах подпольно-партизанского движения на Украине в период Великой отечественной войны 1941–1945 гг.», «Постановления бюро Винницкого обкома и Казатинского райкома партии об итогах деятельности антифашистских подпольных организаций и групп, действовавших на временно оккупированной территории района. Списки и материалы к ним», «Постановления бюро Казатинского промышленно-производственного парткома и материалы комиссии по дополнительному выявлению и учету участников подпольно-партизанского движения» та «Отчеты, справки, подтверждения и заявления граждан, дополнительно признанных участников подпольно-партизанского движения по г. Казатину». Саме в зазначених справах знаходиться основний масив матеріалів на дану тематику.

13 липня 1941 р. перед захопленням ворожими військами міста та станції Козятин в основному була завершена евакуація підготовлених ешелонів. Авіабомбами було розбито два вагони, що стояли на залізничному полотні. Зенітний полк відійшов на лінію оборони Жежелів – Комсомольське – Пляхова, а Борис Петрович Давидюк (керівник евакуації) з 12-ма машиністами потягом вирушили до станції Погребище, тому що всі інші напрямки залізниці були відрізані німецькими військами.

За період евакуації з Вінниччини було вивезено сотні вагонів з промисловим обладнанням, сировиною, майном МТС, колгоспів та радгоспів. Зокрема, з Козятинського району було евакуйовано верстати та різне устаткування Глуховецького каолінового комбінату та устаткування локомотивного депо імені братів Валдаєвих та інших підприємств.

15-го липня 1941 р. передові частини 48-го танкового корпусу генерал-лейтенанта Кемпфа ввійшли до міста Козятин, а 16-та танкова дивізія під командуванням генерал-майора Хубе захопила залізничну та товарну станцію міста Козятин [9, с.2].

Територія вокзалу контролювалася німецькими військами і люди, що не мали спеціальної перепустки, не могли потрапити туди. Рух відбувався по залізничному мосту, який в народі отримав назву «чортового», тому що дошки були просто покладені на залізний каркас і через необережність пішохід міг запросто провалитися в прогалини між дошками, що були досить широкими. Біля мосту постійно чергував німецький солдат, що перевіряв перепустки [2, с.9].

У період окупації німецькими військами залізничного вузла міста Козятин тут діяла підпільна група «Залізничник», яка здійс-

нювала диверсійні акти на транспорті, вела пропаганду серед населення [10, с.3]

Дані фондів Державного архіву Вінницької області дозволяють частково відтворити картину утворення та діяльності підпільної групи. Якщо опиратися лише на архівні матеріали, то утворення та початок діяльності групи слід віднести до кінця 1941 року і кінець – до грудня 1943 року [6, арк.22]. Група була затверджена кількістю 24 чоловіки та 33 учасники інших форм боротьби [6, арк.22] (тобто агітація, пропаганда та розповсюдження різноманітних звернень, прокламацій та листівок).

Серед справ, котрі відклалися в фондах архіву збереглися «Списки учасників партизанського руху і підпільних організацій періоду Вітчизняної війни, яким було вручено партизанські квитки по Козятинському районі». Вони дають можливість виокремити учасників групи «Залізничник», які підтвердили свою участь та отримали державне визнання у вигляді квитків, котрі посвідчували особу партизана.

Ними стали: Лушев Павло Матвійович (працював робітником в депо станції Козятин), Бродський Антон Степанович (робітник депо), Герасимчук Аполлон Захарович (робітник), Гурківський Георгій Кирилович (робітник), Жвавий Петро Кирилович (робітник), Зарудний Петро Ксенофонтійович (робітник), Зеленська Олена Кіндратівна (службовець станції Козятин), Зеленська Броніслава Леонідівна (селянка), Ліпінська Валентина Василівна (службовець), Лукашевич Юстина Клементіївна (службовець), Маковецький Климентій Мойсейович (робітник), Причко Параска Михайлівна (селянка), Слободянюк Лука Лукич (робітник), Станкевич Катерина Казимирівна (службовець), Сушко Микола Гнатович (робітник), Терепя Яків Бенедиктович (робітник), Франтікова Станіслава Гнатівна (робітник), Швець Андрій Абрамович (селянин) [6, арк.60-66], Ваврасюк Михайло Станіславович (робітник), Підлуцький Іван Антонович (робітник), Сушко Марія Олександрівна (селянка), Ходак Анна Аміновна (селянка), Кармазін Лев Миколайович (робітник), Лукашевич Євгеній Васильович (службовець), Дричко Іван Пилипович (робітник), Сербін Іван Іванович (робітник), Сушко Володимир Гнатович (робітник) та Швець Олександр Іванович (робітник) [6, арк.167-173].

Варто зауважити, що інші матеріали архівних справ також містять свідчення, щодо учасників групи «Залізничник», які не внесені до вищезазначеного списку. Наприклад, Бойко Віктор Іванович, який навесні 1943 року передав для загону два нагани з набоям та розповсюджував листівки «Вести с Родины» [6, арк.23].

Керівником даної підпільної організації був Попов Іван Мстиславович (за вигаданим ім'ям Доля Анатолій Іванович). Згідно з архівними документами керівник організації «Залізничник» Попов І.М., разом з дружиною Поповою А.Н., прибули до міста Козятин в другій половині листопада 1941 року та зупинились в Горбанюка Костянтина Дмитровича (сам Попов І.М. неодноразово вказував, що залізничний вузол станції Козятин був досить важливим та стратегічним об'єктом).

Він з дружиною в Горбанюка К.Д. знімав квартиру, а також був влаштований на роботу до інкубаційної станції (це сприяло тому, що він залишився в місті Козятин). Невдовзі він познайомився з деякими робітниками станції, а саме з Седлецьким І.К. – робітником депо, машиністом Федором, Стефанським М.М. – робітником та лічильником вагонів залізничних шляхів, Седлецьким М. – робітником депо, Дзюбою А. – машиністом депо та в грудні 1941 року з Сербіним – робітником вузла, котрого в офіційних архівних документах називали «українським шефом залізничного депо» [5, арк.4-6].

Основне ядро організації складали: Попов І.М., Горбанюк К.Д., Григоруک Г.Н., Загаєв В.Ф., Зарудний П.К., Сербін І.І. та Ярош П.А. [4, арк.2].

Саму ж групу потрібно розділити на дві підгрупи: одна проводила роботу в сільському господарстві, а друга частина групи займалась шкідництвом на залізничному транспорті. Зокрема, 8 членів організації займались у сфері сільського господарства: відбирали поголів'я великої рогатої худоби для відправки до Німеччини та по можливості травили тварин в ветеринарній лікарні. Щодо іншої частини групи, то окремо варто виділити наступних працівників: Сербін (машиніст паровозного депо), Седлецький Іван Костянтинівич (робітник паровозного депо), Стефанський Микола Мар'янович (рахівник вагонів станції), Седлецький Миколай (робітник паровозного депо), Дзюба Анатолій (машиніст паровозного депо) та Ярош Павло Арсентійович (він же Підгорецький Іван Григорович – робітник вузла) [4, арк.3-4]. Саме дані робітники були окремо виділені в списках, які збереглися в справах архіву.

Робота по шкідництву на території вузла, в період окупації, проводилась працівниками станції. Якщо опиратися на архівні матеріали, то відкриваються наступні прояви: під керівництвом Сербіна паровози під час ремонту затримувались, відбувався зрив поїзної роботи (самого Сербіна було схоплено та повішено на телефонній опорі в кінці січня 1942 року, біля будівлі районного комітету [5, арк.7]. Працівники Ярош, Стефанський, Дзюба, Андреев, Бойко, Горбенко та Седлецькі Микола та Іван, також, проводили агітаційну роботу серед персоналу станції. Група отримала завдання по збору інформації про рух потягів, що відправлялися на схід (дану інформацію потрібно було передавати до Вінниці). Потрібні дані допомагав збирати німецький солдат (відоме лише ім'я Карл). Також робітники Григорук та Горбанюк викрадали вибухівку. Водій інкубаційної станції Зарудний доправляв до Вінниці медикаменти, марлю, бинти, кілька друкарських машинок та вибухівку (а саме – амонал). Було також надано допомогу деяким молодим людям (ім видавалися бланки з діагнозами про різноманітні захворювання), цим займалися працівники залізничної лікарні, а саме Ліпінська Валентина Василівна та Станкевич Катерина Казимирівна [5, арк.3, 4, 7].

Варто зауважити, що до примусового вивозу до Німеччини на роботу та до цілеспрямованого знищення деяких верств на-

селення окупаційна влада почала готуватися цілеспрямовано з самого початку окупації, що також підтверджують архівні матеріали [7, арк.4].

Також збереглися матеріали, про працівників Гурковського Михайла Кириловича, Терепу Якова Бенедиктовича, Валюшко Івана Костянтиновича, Герасимчука Апполона Захаровича, Гурковського Георгія Кириловича, Маковецького Климентія Моїсейовича та Боришпола Олександра Олександровича, які виводили паровози та вагони з дії, засипавши букси та підшипники піском та переривали водопровідні рукава між паровозами і тендерами, проводили заморозку водного забезпечення паровозів, псували інжектори, обривали штоки тормозних циліндрів, а працівники: Швець Олександр Афанасійович, Джурко Іван Костянтинович та Кушков Анатолій Афанасійович викрадали пошту і цінності з поштових німецьких вагонів. Працівники Жвавий Петро Кирилович, Симоненко Олександр Васильович викрадали будівельні та паливно-мастильні матеріали, Черненко Філіп Євгенович порушував графік видачі паровозів для потягів.

Також збереглась інформація, яка свідчить про подію, що сталася в січні-лютому 1942 року. Згідно з матеріалами, слід відзначити, що після повішання Сербіна, був вбитий німецький керівник депо (дану подію, до втілення в життя готував робітник Седецький Микола). Також відзначались дії інших працівників, а саме Підгородинського Івана Григоровича (справжнє ім'я Ярош Павло Арсентійович), який «... умелой, глубокой и конкретной агитацией призывал рабочих к действиям срыва перевозок, вывода из строя паровозов и особенно мощных бельгийских паровозов «серии 52», которыми немцы пополнил Казатинский парк ...» [5, арк.8]. Саме такою реплікою характеризувалась його діяльність під час окупації.

24 грудня 1943 р. розпочалася Житомирсько-Бердичівська наступальна операція військ 1-го Українського фронту [1, с.45].

Залізничний вузол та місто Козятин визволяла Перша Танкова армія.

Станція Козятин і весь залізничний вузол мали значення як головної бази постачання групи німецьких армій «Південь». Падіння Козятин мінало хід подій для десяти ворожих дивізій, розташованих у районі Корсунь-Шевченківського, які, за задумом радянського командування, потрібно було оточити, а потім ліквідувати.

В цей самий час працівникам вузла стало відомо, що 26 грудня 1943 року німецькі війська мінують для знищення блок-пости, залізничне депо, споруду залізничного вокзалу. На шляхах за нафтохранищем (34 колія) було залишено чотири вагони з вибухівкою та окремі вагони, в яких розміщувались підрильники (90 рота).

Вночі з 27 на 28 грудня 1943 року робітники Бойко, Горбенко, Стефанський, Седецький, Підгородинський та Андрєєв провели підготовку до диверсії та зранку підірвали вагони з вибухівкою за допомогою детонаторів [5, арк.14-15].

Під час звільнення залізничного вузла радянським військам допомагали працівники козятинської залізниці. Рота старшого лей-

тенанта Філатова захопила на коліях два ешелони радянських громадян, що мали бути відправлені до Німеччини, а машиністи паровозного депо станції Козятин відтягнули ешелони від місця битви.

Працівники паровозного депо на переїздах випустили пари з паровозів, чим заблокували відступ деяким ешелонам з німецькими військами. Нажаль, імена машиністів та інших членів команд даних паровозів не встановлені [5, арк.15].

Відступивши, німецькі війська залишили бойову техніку та військові матеріали. Радянськими військами було захоплено: 103 польові і самохідні гармати, багато мінометів і вогнепальної зброї, бронепοїзд, 7 паровозів, 2 залізничні ешелони, близько 1000 автомашин, 100 мотоциклів, 300 коней, склад з паливом та великі продовольчі склади [11, с.310].

Склади з запасами стратегічних матеріалів та продовольством слугували базою забезпечення південного крила німецької армії. Вони являли собою величезні сховища, в яких знаходилося десятки тон цукру, мільйони яєць, діжки вина, сир, анчоуси, мішки та ящики. Пізніше 1-й та 2-й Українські фронти постачались продовольством з цих трофейних складів [8, арк.282].

Всі факти та матеріали, які стосувалися безпосередньої діяльності членів групи, уточнення їхніх даних і конкретизація виконаних дій, були зібрані комісією по додатковому з'ясуванню учасників антифашистського підпілля в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр., яка діяла в місті Козятин в другій половині 1963 року та складалася з 10 членів. Саме додаткове зібрання та з'ясування фактів та матеріалів, по діяльності підпільної організації «Залізничник», було покладено на дану комісію. Саме таким чином всі зібрані матеріали були відкладені в справах Державного архіву Вінницької області.

Також варто зазначити загальний стан району під час окупації, а саме людських жертв. В даному питанні також є можливість користуватися архівними матеріалами.

Отже, під час окупації з Козятинського району на примусові роботи до Німеччини було забрано – чоловіків 489 та жінок 498, було вбито чоловіків – 186, жінок – 233, дітей – 203 та людей похилого віку – 37» [3, арк.3].

Залізничний вузол станції Козятин під час німецької окупації відігравав досить важливу роль і тому поширена діяльність організації «Залізничник» була досить складною та проблематичною. Звичайно багато фактів та подій, відомості про які відклалися в фондах Державного архіву Вінницької області, піддаються сумнівам та, безперечно, являються перебільшеними, проте для оптимального висвітлення даного питання необхідним кроком являється саме вивчення архівних матеріалів та подальше їх співставлення з іншими видами документів та матеріалів, які відносяться до даної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Вінниччина в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. – К., 1965.

2. Гончарун Н. Режисер «За двома зайцями» і конструктор реактивної «Катюші» народився в Козятині / Н. Гончарун // Місто. – № 27. – 2005. – 8 липня.
3. Державний архів Вінницької області. – Ф.П-425. – Оп. 1. – Спр. 248.
4. Там само. – Ф.П-425. – Оп. 1. – Спр. 253.
5. Там само. – Ф.П-425. – Оп. 1. – Спр. 254.
6. Там само. – Ф.П-425. – Оп. 1. – Спр. 257.
7. Там само. – Ф.П-425. – Оп. 1. – Спр. 258.
8. Катуков М.Е. На острие главного удара / М.Е. Катуков. – М., 1974.
9. Кривов Л. Напружені дні станції / Л. Кривов // Вісник Козятинщини. – 2000. – 22 січня.
10. Павлов А. В тилу ворога / А. Павлов // Вінницька правда. – 1987. – 21 січня.
11. Сообщения советского информбюро. – Т. 5. – М., 1944.

In this article on author described one of the funds of state archive of Vinnitsa area, namely P-425 (first olescription) in which materials are representing about unolerground – partisan activity in the period of Great Patriotic War on territory of the Vinnitsa area (especially in a Kazatinsky district). By the archived business's (afored fund and description) activity of underground organization was described «Railroader» on territory of Kazatinsky railway knot.

Key words: archival materials, underground-partisan movement, occupation.

Отримано: 14.09.2011

УДК 94(477.43)«18/19»:75(438)(092)

І. Дробна

АКВАРЕЛЬНІ ВЕДУТИ М. ТШЕБІНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. (за документальними листівками)

У статті аналізуються акварельні ведуті М. Тшебінського, що стали основою окремої серії документальних листівок початку ХХ ст. та дозволяють розглянути історико-архітектурний розвиток міста Кам'янець-Подільського.

Ключові слова: М. Тшебінський, документальна листівка, серія, акварельна ведута, В. Вінярський

Поштові картки почали широко використовуватися в листуванні з кінця ХІХ ст. На більшості з них були зображені види населених пунктів. Сьогодні ці документальні листівки (видані наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.) є важливим джерелом для вивчення архітектурного розвитку окремих українських міст: Гадяча, Кам'янець-Подільського, Мукачєва, Чернівців, Одеси, та ін. [13, 10, 8, 9, 11].

Метою даної статті є аналіз історико-архітектурного розвитку Кам'янець-Подільського за акварельними ведутами (італ. – топографічно точний міський пейзаж) польського художника М.Тшебінського, що стали основою окремої серії документальних листівок, виданих В.Вінярським на початку ХХ ст. Оскільки в першому загальному переписі населення Російської імперії по